

רח"ו רבי חיים 3 ירושלים
טל' 02-5371485
info@eretzhemdah.org
www.eretzhemdah.org

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

שו"ת במראה הבזק

מיסודו של הרב שאול ישראלי זצ"ל, נשיא "ארץ חמדה"
בהורמנא דהרבנות הראשית לישראל

ניסן תש"פ
מרץ 2020
13992

Seder Via Video Conference

Question:

People from our community are sitting alone at home because of the covid-19 pandemic, and would find it difficult to conduct the Seder by themselves. May we permit them and their families to set up their computers so that they will be able to see and hear each other and celebrate the Seder together?

Answer:

The use of electronic devices on Shabbat and Yom Tov is one that requires careful consideration. Halachic authorities shoulder the responsibility for maintaining the proper atmosphere for Shabbat and Yom Tov, and with the widespread use of electronic devices for so many purposes, the potential for tarnishing the sanctity of these holy days is great.

Although Halacha does allow for special consideration for extenuating circumstances and for Mitzvah purposes, we must be careful in application of these considerations so as not to do more harm than good. The latest attempt to widely permit the use of video conferencing technology on Shabbat and Yom Tov must serve as a warning bell to us as to how the boundaries of Halacha may be improperly stretched.

Therefore, as the use of communication devices such as computers and smartphones, even when turned on prior to Yom Tov, involves certain concerns for prohibitions, it is prohibited for people who are healthy in mind and body to use them to communicate on Yom Tov, despite their good wishes to celebrate the Seder together with their families.

One may join in a family meeting using these devices prior to the entrance of Yom Tov, in which one could tell the story of the redemption from Egypt and sing the songs of the Seder, in order to celebrate together. However, one must ensure that all participants understand that the mitzvah of the Seder may not be fulfilled prior to nightfall, and therefore following nightfall each one in his home must fulfil the entire Seder, from Kiddush until the end of the Hagadah. If there is a concern that publicizing a recommendation for such a family meeting will lead to people not fulfilling the mitzvah of the Seder night at their appropriate time following nightfall, one should refrain from publicizing such a recommendation, as there may be more lost than gained.

Only in extenuating circumstances and with approval the local community rabbi, it is permitted to use electronic devices on Yom Tov for communicating with people for whom there is a concern for their mental or physical health, in accordance with the following principles and guidelines.

There are a number of situations where significant harm to one's mental health is considered a life-threatening situation, where the prohibitions of Shabbat and Yom Tov may be overridden:

A. Preventing a mental illness, or a serious deterioration in one's mental health, is considered a life-saving act that overrides the prohibitions of Shabbat and Yom Tov.

B. Any seriously ill or frail person, even if he is mentally well, since a deterioration in his mental health may lead to a deterioration in his physical health, preserving his emotional and mental health is considered a life-saving act that overrides the prohibitions of Shabbat and Yom Tov.

C. Extreme stress and anxiety are also considered to be life-threatening situations by small children and by seriously ill or frail people, and in extreme situations even by healthy adults.

Therefore, regarding people for whom loneliness during the Seder night may severely harm their mental health and well-being, especially if they are ill or elderly, it is permitted for them to celebrate the Seder with their family or friends via electronic devices such as a computer or phone.

There is a preference for solely audio communications, but if needed to alleviate the loneliness, audio and video communications are permitted as well.

As stated above, the responsibility for the implementation in each specific case rests with the local community rabbi who is familiar with the individuals and their particular circumstances.

In order to mitigate the prohibitions involved in such communications, one should conduct them in accordance with the following options, listed in order of preference:

1. One should set up the connection by computer or phone prior to the entrance of Yom Tov, so that on Yom Tov itself there will be no need to operate the device. One may initiate the video conference prior to sunset, so that it will remain open into the night. Alternatively, there are video conferencing programs that allow scheduling meetings to automatically open and close on specific times. One should run test trials with these programs prior to Yom Tov to ensure they will operate smoothly. Some programs place a time cap on a meeting's length, and therefore one should make sure to use a program that will run for the necessary duration. One should set the camera and audio to the correct positions and settings prior to Yom Tov.

2. If it is not possible to set up the communication prior to Yom Tov, or it was disconnected during Yom Tov and there is a need to reconnect, or there is a need to adjust the camera or audio, one may ask a gentile to take the necessary actions to do so. In places where the instructions are to reduce contact between people due to the pandemic, one should not invite a gentile to their home to do so. Only if there is a gentile amongst the household members, such as a caregiver, one should ask them to do so.

3. If no gentile is available, a Jew may also operate the devices and take the necessary actions to enable a proper connection. It is preferable to do so in a manner different from the norm, such as using one's backhand, or something of the sort.

However they are conducted, the meetings should not be recorded.

According to most authorities, one does not fulfill the obligated blessings by hearing them via a computer or phone, and therefore each person should recite by himself the various blessings in the Hagadah, and the Hallel as well. Regarding the rest of the Hagadah, one may fulfill the obligation to tell the story of the redemption by hearing it via the electronic devices. It is however recommended to recite the primary passages of the Hagadah, which are Avadim Hayinu (We were slaves in Egypt), Metchila Ovdei Avodah Zara (Our forefathers were idol worshippers) and Raban Gamliel Omer (Rabbi Gamliel said), by

oneself. One who does not know how to recite the blessings, may hear them via live transmission over the computer or phone. One may answer amen on the blessings one hears via live transmission over the computer or phone.

This permission for electronic communications with the ill and elderly and any person for whom there is a danger to their mental health and well-being is not limited to the Seder night, and also applies to any Shabbat and Yom Tov, and in particular outside of Israel where frequently there are three continuous days of Shabbat and Yom Tov. In such a situation, there is a preference for conducting the communications on the second day of Yom Tov, but in case of need they are permitted on the first day of Yom Tov and Shabbat as well, and again in accordance with the prioritized instructions listed above.

Someone who is healthy in mind and body but does not know how to conduct the Seder himself, and is in need of guidance, and without guidance will likely be unable to fulfil the mitzvot of the Seder night, should be taught prior to Yom Tov how to conduct the Seder, and provided with a Hagadah in a language he understands. If he was not taught prior to Yom Tov, he may operate a recording prior to Yom Tov, which will continue running into Yom Tov and guide him through the Seder. He will need to recite along with the recording the blessings and the Hagadah. In case of great need, where without personal guidance during the Seder he will be unable to fulfil the main mitzvot of the Seder, it is permitted to operate a solely audio connection prior to the entrance of Yom Tov, such as a phone call, and receive guidance throughout the Seder.

Following are these instructions in Hebrew along with sources.

השימוש במכשירים חשמליים בשבת ויום טוב, הוא נושא הדורש זהירות רבה. חובה גדולה מוטלת על כתפי הפוסקים להבטיח שאווירת השבת ויום טוב תישמר,¹ ובעידן בו המכשור האלקטרוני כל כך נפוץ ויכול לשמש למטרות רבות, קל מאוד לנסות ולהשתמש בכלל זה, גם שלא בדרך ההלכתית הראויה. המושגים מקום מצווה, צורך גדול, שעת הדחק ודומיהם מקבלים לעיתים משמעות רחבה מדי ולעיתים אינם מוגדרים כראוי. הדוגמא האחרונה של הניסיון להתרת שימוש גורף בטכנולוגיית המפגשים המקוונים בשבת ויום טוב חייבת לשמש עבורנו כתמורה אזהרה. לכן נדגיש כי השימוש באמצעי תקשורת כגון מחשב או טלפון סלולרי ביום טוב ובשבת, גם אם הוא מופעל מערב יום טוב, כרוך במספר חששות, ועל כן אין היתר כללי לאנשים הבריאים בנפשם ובגופם לתקשר באמצעותם ביום טוב, על אף הרצון לחגוג את ליל הסדר עם בני המשפחה.²

ניתן לערוך מפגש משפחתי באמצעות המכשירים הללו לפני כניסת החג, בו ניתן לספר ביציאת מצרים ולשיר משירי החג, על מנת ליצור את החיבור המשפחתי. עם זאת, יש להקפיד שכל המשתתפים יידעו שלא ניתן לקיים את מצוות ליל הסדר לפני צאת הכוכבים, ולכן יש להקפיד שכל אחד יערוך במקומו סדר מלא, החל מקידוש ועד סופה של ההגדה של פסח, לאחר צאת הכוכבים.³ במקום שיש חשש שפרסום המלצה כזו יגרום לאי שמירת הלכות ליל הסדר כהלכתו, אסור לעודד זאת והחכם עיניו בראשו והוא היודע מתי והיכן התועלת תצא בנוק ח"ו. רק במקרים חריגים, ובפסק שהרב המקומי יקבל אחרי שיקול הדעת, יש היתר לתקשר באמצעות המכשירים הללו גם במהלך החג, אם מדובר באנשים שיש חשש לבריאותם הנפשית והגופנית, וזאת בהתאם לעקרונות וסדרי העדיפות אשר יפורטו להלן.

ישנם מספר מצבים בהם פגיעה חמורה בבריאות הנפשית נחשבת פיקוח נפש:

- א. מניעת מחלת נפש וריפוייה, וכן מניעת התדרדרות חמורה במצב נפשי, נחשבים פיקוח נפש ומחללים על כך שבת.⁴
- ב. כל חולה או אדם שמצב בריאותו הגופני אינו כשורה, אף אם הוא בריא מבחינה נפשית, כיוון שהרעת מצבו הנפשי עלולה להשפיע לרעה על מצבו הגופני, מניעת טירוף דעתו נחשבת פיקוח נפש ומחללים על כך שבת.⁵
- ג. חרדה קשה גם נחשבת לסכנה אצל חולים וקטנים, ולעיתים אף אצל אנשים בריאים.⁶

לכן, ככל שמדובר באנשים שהבדידות בליל הסדר עלולה לפגוע בצורה משמעותית במצבם הנפשי, ובפרט אם מדובר בזקנים או חולים, יש להתיר להם לקיים את הסדר יחד עם בני משפחותיהם או חבריהם באמצעות תקשורת על ידי מחשב או טלפון.⁷

באופן כללי, ישנה עדיפות לתקשורת של אודיו בלבד.⁸ אולם ככל שיש צורך על מנת להפיג את הבדידות, ניתן לקיים תקשורת של אודיו וגם וידאו.⁹ כאמור האחריות על כל מקרה לגופו היא על הרב המקומי המכיר את השואל ואת הפרטים.

על מנת למעט באיסורים, יש לבצע זאת על פי סדר עדיפות הבאה:

1. ליצור את החיבור באמצעות המחשב או הפלאפון מלפני החג, כך שבחג עצמו לא יהיה כל צורך להפעיל את המכשיר.¹⁰ ניתן לפתוח את המפגש המקוון מלפני החג כך שישאר פתוח אל תוך החג. לחלופין, ישנם תוכנות המאפשרות פתיחה וסיום של מפגשים מקוונים בצורה אוטומטית לפי זמנים הנקבעים מראש. יש להתנסות בשימוש בתוכנות מלפני החג על מנת למנוע תקלות. חלק מהתוכנות מגבילות את זמן השימוש, ולכן יש לוודא שמשמשים בתוכנה שתפעל לכל הזמן הנדרש. יש לכוון את המצלמה למקום הנכון וכן לכוון את האודיו לרמה הנכונה מלפני החג.

2. אם לא ניתן ליצור את החיבור מלפני החג, או שהחיבור הופסק ויש צורך לחבר מחדש, או שיש צורך לכוון את המצלמה או את האודיו, מותר לומר לגוי להפעיל את המכשיר וליצור את החיבור ולכוון את המצלמה והאודיו.¹¹ במקום בו ההוראות הם להמעיט במגע בין בני אדם בשל הסכנה של הפצת הנגיף, אין להזמין גוי אל הבית לשם כך, ורק אם יש גוי בין בני הבית, כגון מטפל או מטפלת, יש לבקש מהם לעשות פעולות אלו.

3. במקום שאין גוי, גם יהודי יכול להפעיל את המכשיר וליצור את החיבור, וכן לכוון את המצלמה והאודיו, ועדיף שיעשה זאת בשינוי ככל שניתן.¹² בכל אופן שמתבצע המפגש המקוון, אין להקליט את המפגש.¹³

כיוון שלדעת רוב הפוסקים אין יוצאים ידי חובה בברכות ששומעים דרך מכשיר חשמלי,¹⁴ יש להקפיד שכל אחד יברך בעצמו את הברכות השונות שיש בהגדה של פסח, וכן יאמר בעצמו את ההלל. לגבי יתר ההגדה, מסתבר שיכול לצאת במה ששומע דרך המכשיר,¹⁵ וטוב שלכל הפחות יאמר בעצמו את עיקרי ההגדה, שהם הפסקאות של עבדים היינו, מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ורבן גמליאל אומר. מי שאינו יודע לברך בעצמו כלל, ישמע את הברכות דרך המכשיר.¹⁶ ניתן לענות אמן על הברכות ששומעים בשידור חי דרך המכשיר.¹⁷

היתר זה של תקשורת עם זקנים וחולים וכל אדם שיש סכנה לבריאותו הנפשית נכון לא רק לליל הסדר, אלא גם לשבת וחג, ובפרט בחו"ל שיש יום טוב שני, ולעיתים אף רצף של שלושה ימים של יום טוב ושבת. במצב שכזה עדיף לבצע את התקשורת ביום טוב שני, אך במידת הצורך ניתן גם ביום טוב ושבת, וזאת על פי סדר העדיפות האמורה לעיל. אדם בריא בגופו ונפשו שאינו יודע כלל לערוך את הסדר בעצמו וזקוק להדרכה, ובלי הדרכה יימנע מלקיים את מצוות ליל הסדר כהלכתם, יש ללמד אותו לפני החג כיצד לערוך את הסדר, וכן לדאוג להגדה של פסח בשפה שהוא מבין על מנת שיוכל לערוך את הסדר בעצמו. אם לא מתאפשר ללמד אותו לפני החג, הוא יכול לכוון מבעוד יום הקלטה או סרטון שיופעלו בחג וידריכו אותו כיצד לערוך את הסדר, אך יצטרך לומר בעצמו את כל הברכות ונוסח ההגדה של פסח. במקום צורך גדול מאוד, שבלי הדרכה צמודה במהלך ליל הסדר לא יוכל לקיים את המצוות העיקריות של ליל הסדר, יש להתיר ליצור חיבור של אודיו בלבד מלפני החג, ולתקשר באמצעות המכשיר באודיו בלבד ללא תמונה.¹⁸

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

/.ע.ל./

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב יעקב אריאל

יועצים מדעיים:
הרב פרוי אברהם שטינברג
הרב פרוי דרור פיקסלר
הרב פרוי נתן קלר

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

1 על הכתוב "ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדורתכם חקת עולם" (שמות יב, יז) מבואר במכילתא דרבי ישמעאל (בא - מסכתא דפסחא פרשה ט):

"ושמרתם את היום הזה לדורותיכם למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם. אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהם משום שבות מנין ת"ל ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות."

ופירש הרמב"ן (ויקרא פרק כג פסוק כד):

"ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוונו מן התורה להיות לנו מנוחה ביום טוב אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ביום טוב ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, והיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבתה ומנוחה לא יום טורח."

ועל אחת כמה וכמה נכונים הדברים לגבי השימוש במחשב ובטלפון סלולרי, שעל ידם מתבצע כיום המסחר, מערכת הבנקאות ומקצועות רבים, ואם יפרצו להתיר את השימוש בהם יהפכו השבת ויום טוב לימי חול לכל דבר.

2 אין כל היתר למפגשים מקוונים בין אנשים בריאים החפצים בקשר המשפחתי, גם אם המפגש מופעל מלפני החג. אין כאן היתר של שבות דשבות במקום מצוה, המבואר בשולחן ערוך (או"ח שז, ה), שכן היתר זה הוא דווקא באמירה לנכרי לעשות איסור דרבנן, מה שאין כן בנידון דידן, שאף אם המכשיר מופעל על ידי גוי או מופעל מלפני החג, ישנם חששות של איסור רושם ביצירת התמונה על המסך.

נוסף על כך, יש בכך משום פריצת גדר של שימוש במכשירים הללו בשבת שלא לצורך חולה, ואם התירו בשעת המגיפה שכולם מצויים בבידוד, יבואו גם להתיר עבור בני משפחה שגרים רחוק, או נמצאים בחופשה במקום רחוק, ואחריתה מי ישורנה. ועיין בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' סג) שהתיר במקום צורך להשאיר רדיו דלוק אל תוך שבת, אך לאחר מכן (או"ח סי' קכד) כתב שהוא מתחרט מאוד על תשובתו הראשונה וחוזר ממנה, שלא ייצא מזה מכשול להשתמש במכשירים חשמליים בשבת.

ואין לומר שביום טוב יש יותר מקום להקל, וזאת על סמך הפוסקים שהתירו הדלקת האור או מכשירי חימום ביום טוב, וכגון במשפטי עוזיאל (אורח חיים א, יט), משני טעמים. ראשית, לדעת הפוסקים הללו הדלקת האור וגופי חימום במכשירים חשמליים אינה בגדר הולדת אש האסורה ביום טוב, אלא מעין העברה מאש לאש המתורת ביום טוב, ועל כך חלקו פוסקים רבים, הן בסברות הלכתיות, והן בטענות מציאותיות על אופן פעולת החשמל (אהיעזר ג, ס; הגרש"ז אויערבך בספרו מאורי אש פרק א; ציץ אליעזר א, כ פרק ו; יביע אומר ב או"ח כו; ועוד רבים). בנוסף, אף לדעת הפוסקים המתירים אין היתר גורף להדליק כל מכשיר חשמלי ביום טוב, אלא דווקא מכשירים שהמלאכה בהם היא מלאכת מבעיר. והרי פשוט שיהיה אסור לדוגמא להפעיל מכונת כביסה ביום טוב אף לדעתם. ולכן אין דבריהם נוגעים לשימוש בחשמל ביום טוב שלא למטרת הבערה.

3 כפי שנפסק בשולחן ערוך (או"ח תעב, א). ועיין שו"ת במראה הבזק (ב, לט) מה ניתן לעשות בשעת הדחק שיש צורך להתחיל את מקצת הסדר לפני צאת הכוכבים.

4 ניתן להביא לכך מספר ראיות שמחלה נפשית או מצב נפשי קשה נחשבים לפיקוח נפש:

מבואר במשנה (שבת פרק ב משנה ה):

"המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עובדי כוכבים מפני לסטים מפני רוח רעה ואם בשביל החולה שישן פטור כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב ורבי יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם."

ומבואר בגמרא (שבת ל ע"א) שברישא של המשנה מדובר בחולה שיש בו סכנה, ואף על פי שכתוב במשנה פטור, הכוונה שמותר. ואחת הדוגמאות ברישא של המשנה היא רוח רעה. ומשמע מפירוש רש"י שכל הדוגמאות של הרישא של המשנה נחשבות סכנה, ובכללם רוח רעה. וכן כתבו רבינו חננאל (שבת ל ע"א ש"ה אוקימנא), הרמב"ן (שבת ל ע"א ד"ה הא), הרשב"א (שבת ל ע"א ד"ה הא), הריטב"א (שבת ל ע"א ד"ה לעולם), ועוד ראשונים רבים.

אמנם הרמב"ם כתב בפירוש המשנה:

"רוח רעה, קורין לכל מיני "אלמאלנכוליא" ויש מהן מין שהחולה בורח ויוצא מגדרו כשרואה אור או כשהוא נמצא בין בני אדם, וימצא נחת רוח ותשקוט נפשו בחושך ובבידודות ובמקומות השוממין, וזה מצוי הרבה בבעלי המרה. ותקון משנה זו כך מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה פטור ואם בשביל החולה שישן מותר. ואמר פטור במקום מותר מפני שהדין בסוף המשנה חייב ואי אפשר שיעבור מדין מותר לדין חייב. וזה החולה הוא חולה שיש בו סכנה, ובתנאי שאי אפשר להעבירו למקום אחר ולא להסתיר את האור ממנו."

ומשמע מלשון הרמב"ם שרק החולה שבסוף הרישא של המשנה הוא חולה שיש בו סכנה ופטור ומותר, אך המקרים של הרישא ובכללם רוח רעה אינם נחשבים סכנה ופטור אבל אסור. ועיין ביד דוד (שבת ל ע"א ד"ה אי בחולה) שדן בדברי הרמב"ם הללו.

והטור כתב (אורח חיים סימן רעח):

"המכבה הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם או לסטים או רוח רעה או לצורך חולה שאין בו סכנה פטור אבל אסור ואם יש בו סכנה מותר לכתחלה".

ומשמע מלשונו שבסתם אין סכנה ברוח רעה, או על כל פנים שלעיתים ברוח רעה אין סכנה.

ועל כל פנים מבואר שלרוב הראשונים כוונת המשנה שברוח רעה יש סכנה, ולכן מותר לכבות את הנר מפני רוח רעה. ויש לעיין בדעתם, האם סתם רוח רעה היא סכנה, או שמדובר במשנה שידוע שיש סכנה. הרמב"ן (שבת ל ע"א ד"ה הא) כתב: "שידוע היה שבגוים ולסטים ורוח רעה יש בהם סכנה שכן דרכן לעולם וספיקן נמי מתירן". ומשמע שבדרך כלל יש סכנה ברוח רעה, וגם אם הוא ספק דוחה שבת. והרשב"א (שבת ל ע"א ד"ה הא, וכן בשו"ץ הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רפא) דייק מהירושלמי (וכן נקט בדעת רש"י) שמדובר באופן שידוע שיש סכנה, אך העלה שבכל אופן שיש ספק דוחה שבת, וכדברי הרמב"ן. ועיין בשבט הלוי (ד, לד) שדן בדברי הרשב"א הללו.

ויש להביא ראיות נוספות שרוח רעה ומחלת נפש נחשבים סכנה.

מבואר בגמרא (תענית כב ע"ב):

"תנו רבנן: עיר שהקיפוה נכרים או נהר, ואחד ספינה המיטרפת בים, ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין, ומפני רוח רעה - על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית." הברייתא כאן כוללת את רוח רעה, שהוא סוג של מחלת נפש, בכלל מצבים של פיקוח נפש. וכן משמע מפירוש רש"י:

"מפני רוח רעה - שנכנס בו רוח שידה, ורץ והולך, ושמה יטבע בנהר או יפול וימות."

וכן כתב הר"ן (תענית דף ח ע"ב בדפי הרי"ף):

"ויחיד הנרדף מפני עכו"ם או מפני רוח רעה. שנכנסה בו רוח שד ורץ והולך שמה יטבע בנהר או יפול וימות או שהוא חולי ממיני החליים ולפ"ז יש ללמוד מכאן לכל חולי שיש בו סכנת היום דמתריעין עליו בשבת שלא אמרו מפני רוח רעה אלא מפני שהוא חולי של סכנה ביומו ואיפשר שעל זה סמכו בהרבה מקומות שאומרין מצלאין על החולים בשבת ומ"מ דוקא כשיש בו סכנת היום שלא שנינו רוח רעה אלא דומיא דספינה המיטרפת בים ויחיד הנרדף מפני עכו"ם."

ודברי הר"ן הובאו להלכה בשולחן ערוך (סי' רפח סעיף ט-י).

וכן כתב הרשב"א (מיוחסות סי' רפא, והובאו דבריו בבית יוסף יורה דעה סי' רכח וברמ"א יורה דעה קכח, טו) שמי שנשטתה או שיש לו רוח רעה נחשב סכנת נפשות שמחלים עליו שבת ודוחים איסורי תורה.

ועיין בשו"ת חתם סופר (יורה דעה סי' עו, הובא בפת"ש יו"ד פד ס"ק יג) שהביא דברי הרשב"א הללו וכתב להוכיח שהרא"ש חולק על הרשב"א, אך מכל מקום סיים שבפיקוח נפש מקלים ולכן במקום שיש רפואה בדוקה למחלת הנפש נדחים איסורי תורה. וכן כתב בכף החיים (או"ח שכח ס"ק כג) על פי החתם סופר שיש להקל ולחלל שבת לרפואת מי שנשטתה.

והוא בספר מהרי"ל (הלכות שבעה עשר בתמוז ותשעה באב אות יא):

"על שהיה חסר דעת ונתרפא מיום אל יום, שאלו ממהר"י סג"ל איך ינהוג בשבוע של ט' באב ובט' באב. והיה מורה לאכול בשר ולשתות יין כל השבוע, וגם לא להתענות בט' באב."

והובאו דבריו במגן אברהם (או"ח תקנ"ד ס"ק ח). וביאר בלבושי שרד (שם ס"ק ז) שמדובר שהוא הולך ומתרפא, אך עוד לא נרפא לגמרי, ולכן יש חשש סכנה אם יתענה. וכתב בפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק ח): "וכל שיש סכנה אף ביום הכפורים אין מתענה". ונראה מדבריהם שהבינו שהתרפאות מחוסר דעת נחשבת פיקוח נפש.

ועיין בשו"ת חבלים בנעימים (חלק ד או"ח סי' יג) שנשאל אודות מי שהיה שוטה ונשתפה הרופאים אומרים שאם יתענה ביום כיפור יחזור לשטותו. וכתב שם שני טעמים להתיר לו לאכול ביום כיפור. טעם הראשון הוא שאם יחזור לשטותו יסתכן בכך שעלול לפגוע בעצמו, וכן עלול לפגוע באחרים. וטעם שני כתב שכיוון שמבואר בגמרא (יומא פה ע"ב): "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה". וכיוון שאם יחזור לשטותו יהיה פטור מכל המצוות ואף אם ישמור שבת לא ייחשב שמירת שבת כיוון שלא יהיה מחוייב בדבר, לכן יש לחלל עליו שבת על מנת שלא ייפטר מן המצוות. ואם מותר לחלל עליו שבת, קל וחומר שמוותר לו לאכול ביום כיפור.

ובדומה לזה כתב בהגהות מיימוניות (מאכלות אסורות פרק יד הלכה טו, הובא גם בדרכי משה יורה דעה סי' קנה אות ב בקצר, ובט"ו יו"ד פד ס"ק כד) בשם רבו המהר"ם:

"שאלו לרבי על נכפה אחד והיה רוצה עכו"ם אחד לרפואתו ולהאכילו מאכל אחד לרפואה שנראין הדברים שיש בו שרץ העוף לפי הענין, והשיב כי נכפה חולי גדול וכמכה של חלל דמי ופעמים שמסתכן ונופל באור או במים ומותר אם הרפואה ידועה..."

והוא בשו"ת פרי הארץ (חלק ג יורה דעה סימן ב) שמדברי המהר"ם ניתן ללמוד שכל ריפוי של שוטה נחשב פיקוח נפש כי חשש זה שיסתכן קיים בכל שוטה. וכן כתב בשו"ת אדמת קודש (חלק א יורה דעה סי' ו, אחיו של בעל שו"ת פרי הארץ ובתשובה על אותה שאלה) שבשוטה יש חשש שימית עצמו ולכן נחשב סכנת נפשות. והביא דבריהם החיד"א (שירי ברכה יורה דעה קנה אות ב).

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן סה):

"ובדבר אם הרופאים אומרים שאם תתענה תחזור לשטותה אם רשאה לאכול ביו"כ, פשוט שמתרת משום דשטות הוא סכנה, ואף שהמחלה עצמה לא תמיתנה אבל כיון שמצד המחלה אפשר שתמית עצמה ואת אחרים הוא ג"כ פקוח נפש".

וכן בשו"ת צייץ אליעזר (ד, יג) העלה שחולה רוח המסוכן לעצמו ולצייבור נחשב סכנת נפשות ורפואתו היא פיקוח נפש.

אמנם בספר שבלי הלקט (ענין שבת סימן כג) כתב:

"כתב ר' בנימין אחי נר"ו שזה שנוהגת פעמים רבות שמקלחות מן החלב בפי התינוק כדי שיהא אוהו את הדד ויניק אין בו איסור אבל מה שנוהגת להתזין מן החלב על נשיפת רוח רעה אסור שהרי אין בו סכנה. וצער איתרא נמי ליכא הלכך אסור."

וכדבריו פסק הרמ"א (או"ח שכח, לה). ומזה משמע שרוח רעה אינה סכנה. אך בשבט הלוי (ד, לד) ביאר שכוונתו רק לנגיעת רוח רעה, וכן מוכח מלשונו שכתב שאין בזה צערא יתירא, וברוח רעה ודאי שיש צער רב.

אמנם בשבט יהודה (שער א, הערות נוספות לפרקים ט, ט"ז) כתב לחלק בין נכפה שיש בו סכנה שייפגע, לבין שוטה שאין בו סכנה זו. אך מדברי כל הפוסקים הללו נראה שלא כדבריו.

ועיין בשו"ת נצר מטעי (א, ח) שריפוי חולי נפש הוא בגדר פיקוח נפש משום שכל עוד הוא שוטה הוא פטור מן המצוות, ובכלל וחי בהם היינו שיוכל לקיים את המצוות, וכן מטעם חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. והביא ראיה לכך משו"ת חתם סופר (או"ח סי' פג) שדן האם מותר למסור נער שוטה לבית חינוך של גויים שביאו אותו לכלל דעת, אך יאכילו אותו מאכלות אסורות. וכתב שם החת"ס שלכאורה מוטב יהלל תורה זמן מה כדי שישמור מצוות הרבה, אך כתב שמכל מקום אין ראיה גמורה לכך. וכן בשו"ת בית יצחק (אבן העזר חלק א סי' לט אות ו) נטה לומר כן, אך לא החליט הדבר.

ועיין בשבט הלוי (ד, לד) שכתב: "הנה פשוט לידי דלהציל אדם שלא יתהפך מפקח שולט על עצמו לשוטה גמור שאינו שולט על עצמו הוא פקוח נפש גמור". וביאר שם שני טעמים בדבר, משום שעלול לבוא לכלל סכנה, ומשום שעצם הדבר שיפטר מן המצוות אם ישתטה הוא פיקוח נפש על פי דברי חז"ל, חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

אמנם יש הסוברים שרק מטעם שיסתכן נחשב פיקוח נפש, ולא מטעם שנפטר מן המצוות. עיין הערות הגרי"ש אלישיב (שבת כט ע"ב), לאחר שהביא את דברי החתם סופר (שו"ת חת"ס יורה דעה סי' עו) שהובאו לעיל, כתב לבאר:

"והביאור בזה, דכיון שע"י שגעונו יכול לבוא לעשות דברים מסוכנים לחייו וכו' כיון שאינו בר דעת, ע"כ חשיב פקו"נ מהשתא. אמנם מצד מה דאמר' ביומא טעמא דהיתר פקו"נ דהוא משום מוטב שיחללו עליו שבת אחת וכו', אין סברא להתיר דודאי דלא שרינן מצד סברא זו גופא אלא במקום פקו"נ לפנינו. ועדיין צ"ב."

וכן עיין במאמרו של הרב יצחק זילברשטיין (מעמד השוטה והגדרתו לענין פיקוח נפש, עמק הלכה אסיא עמ' 210-214) שתלה הדבר במחלוקת הפוסקים האם נפסק להלכה הטעם של חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

ועיין עוד בהרחבה בנציקלופדיה הלכתית רפואית חלק ז ערך שוטה.

על כל פנים נמצא שלרוב רובם של הראשונים והאחרונים מחלת נפש או מצב נפשי קשה נחשבים פיקוח נפש ויש לחלל שבת לרפואתה או מניעתה, או מטעם שנים נמצא שלרוב רובם של הראשונים והאחרונים, או מטעם שעצם זה שיפטר מהמצוות מחמת היותו שוטה נחשב לפיקוח נפש.

⁵מצאנו בכמה מקומות בגמרא שעבור יישוב דעתו של חולה נדחים איסורי שבת:

לגבי יולדת, מבואר בגמרא (שבת קכ"ב) שאם היא צריכה לנר מדליקים לה נר, ואפילו אם היא עיוורת ומבקשת נר מדליקים עבורה. בטעם הדבר, מבררת הגמרא:

"מהו דתימא: כיון דלא חזיא - אסור, קא משמע לן: איתובי מיתבא דעתה, סברא: אי איכא מידי - חזיא חברתה ועבדה לי."

וביאררו התוספות (ד"ה קמ"ל):

"שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה".

וכן פסק הרמב"ם רמב"ם (שבת פרק ב הלכה יא):

"היולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ומחללין עליה את השבת, קוראין לה חכמה ממקום למקום וחותכים את הטבור וקושרין אותו, ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה מדליקין לה את הנר, ואפילו היתה סומה מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר ואף על פי שאינה רואה, ואם היתה צריכה לשמן וכיוצא בו מביאין לה, וכל שאפשר לשנות משנין בשעת הבאה כגון שתביא לה חברתה כלי תלוי בשערה ואם אי אפשר מביאה כדרכה."

וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח של, א).

הרמב"ן (תורת האדם שער המיחוש - ענין הסכנה) למד מגמרא זו "דמשום יתובי דעתא דחולה בעלמא מחללינן שבתא במלתא דמסתכנא בה". ומבואר מדבריו שדין זה אינו רק ביולדת, אלא בכל חולה שיש בו סכנה. וכן עולה מדברי התשב"ץ (חלק א סימן נד):

"מכאן נראה שאפ"י מפני ישוב דעתו של חולה ואפ"י אינו צריך לרפואתו אלא ישוב דעתו מדליקין את הנר אעפ"י שהוא סומא ואינו נהנה מן האור וה"ה לשאר מלאכות שהחולה מתיישב דעתו בהן שעושיין אותן בשבת".

וכן מצאנו בשו"ת הרשב"א (ד, רמה):

"כך שמעתי מפי ה"ר אהרן ז"ל. ועוד אמר שכותבין כל קמיע אפ"י בשבת לחולה שיש בו סכנה או ליולדת היכא דאינה תבעי ליתובי דעתייהו. אף על פי שאין אנו יודעים אם הוא מומחה אם לאו."

נמצא שהתיר לכתוב קמיע בשבת לבקשת החולה אפילו אם איננו יודעים אם הוא יועיל, וזאת על מנת ליישב את דעתו של החולה.

ומצאנו גם בגמרא (בבא בתרא קנו ע"ב) שהתירו לקנות קנין משכיב מרע בשבת, שמא תטרופ דעתו עליו. אמנם מזה לא ניתן ללמוד להתיר אף איסורי תורה, שכן קנין אינו אסור בשבת אלא מדרבנן. ואף לגבי קנין זה שהתירו אצל שכיב מרע נחלקו הראשונים אם מדובר בקנין המועיל, או בקנין שאין בו צורך כיוון שמתנת שכיב מרע נקנית באמירה. עיין ברשב"ם שם (ד"ה קונין), תוספות (שם ד"ה קונין), רמב"ם (זכיה ומתנה ח, ג), רא"ש (בבא בתרא ט, לו), טור ובית יוסף שו"ע ומפרשים (הו"מ רנד), ועוד.

ומבואר בגמרא (גיטין עז ע"ב) שהתירו לשכיב מרע לגרש בשבת, ואף התירו לאשה לקנות את מקום הגט עבור כך בשבת. אמנם אף כאן מדובר באיסור דרבנן בלבד, וכן נחלקו הראשונים האם ההיתר הוא משום שלא תטרף דעתו עליו, או משום שלא תפול לפני יבם (עיין תוספות ד"ה ותיזיל, רמב"ן ד"ה והא דשרו, ועוד).

על בסיס סוגיות אלו מובא באור זרוע (חלק ג פסקי בבא בתרא סימן רה):

"וכבר נשאל רבינו שמריה זצ"ל על שכיב מרע אחד שהל' מבקש ביום השבת שיהיו שולחים אחר קרובו אחד. והתיר להם להשכיר רץ בשבת ולשלוח אחריו כדי שלא תטרף דעתו עליו כדאמר' הכא דקונין משכיב מרע כדי שלא תטרף דעתו עליו."

פסק זה של רבינו שמריה הובא גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סימן תרלז, וכן הובא גם במרדכי שבת שיד, הגהות מיימוניות שבת ב, ה, הגהות אשר"י ב"ב ט, לו):

"אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו אחר קרוביו הא ודאי שרי וזה התיר רבינו שמריה זצ"ל אפ"י בשבת שמא תטרופ דעתו."

וכן נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים סימן שו סעיף ט)

"אסור לומר לאינו יהודי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו, אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי". דעת חלק מהפוסקים שהצורך למלא את בקשת החולה על מנת שלא תטרף נחשב פיקוח נפש, ולכן מותר לקרוא לקרובו אפילו אם הדבר כרוך באיסור דאורייתא (לבוש שו, ג; אליה רבא אות י; פרי מגדים אשל אברהם ס"ק יח; לבושי שרד על מגן אברהם ס"ק יח; שו"ת מהרשד"ם ד, נד, שו"ת דבר יהושע ב, קלג). ועיין בשו"ת שואל ומשיב (תליתאה ב, קפ) שנטה לומר שהוא סכנה ואפילו איסורי דאורייתא יש להתיר, אך כתב שוודאי כל איסורי דרבנן יש להתיר.

ועיין עוד בשו"ת רדב"ז (ד, סו) שדן בשאלה אם החולה אומר שצריך תרופה פלונית והרופא אומר שאינו צריך, ששומעים לחולה אלא אם כן הרופא אומר שהתרופה תזיק לו. ואחד הטעמים שכתב שם לשמוע לחולה היא משום חשש שתיטרף דעתו. ורדב"ז זה הובא להלכה במשנה ברורה (שכח, ס"ק כה, ובביאור הלכה שם ד"ה ורופא). ומשמע מדבריהם שאפילו יש להתיר איסורי תורה עבור כך (וכן דייק מדבריהם בציץ אליעזר ח, טו פרק ט).

לעומת זאת, חלק מהפוסקים סבורים שרק איסורי דרבנן התירו. בשו"ת הרי בשמים (ב, קפט) השיג על השואל ומשיב הנ"ל וכתב שאין כאן סכנה אם לא ימלאו בקשתו, ורק איסור דרבנן התירו. ובתחילה רצה לומר שלא כל איסורי דרבנן התירו אלא רק אמירה לנכרי, אולם בסוף העלה להקל גם באיסורי דרבנן על ידי ישראל. וכן פוסקים נוספים הגבילו את ההיתר לאיסורי דרבנן (שו"ת מחזה אברהם או"ח מו; אגרות משה אורח חיים ה, יח, אמנם מדבריו באורח חיים א, קלב משמע שנחשב פיקוח נפש; מנחת יצחק ג, ע, אמנם להלן ד, ח סתר משנתו וסבר כדעת ערוך השולחן המובא להלן).

ובערוך השולחן (אורח חיים סימן שו סעיף כ) כתב לחלק:

"אמנם החולה כשאומר שישלחו אחרי קרוביו והוא חולה מסוכן מהוייבים לשלוח אינו יהודי אחריהם אפילו לשכור אינו יהודי בשבת שילך דחיישין להחולה שלא תטרף דעתו עליו אם לא יקיימו דבריו וכמה דברים תקנו בקניינים מפני תקנת החולה כמבואר בח"מ סי' ר"ן ומ"מ שהישראל בעצמו יעשה איסור שבות לא הותרה שהרי אין זה רפואה אלא חששא בעלמא ולכן בענין דממצא חפצך ודבר דבר חיישין לזה ולא בדבר איסור גמור ונ"ל אם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה".

ובדומה לערוך השולחן כתבו המנחת יצחק (ד, ח) ושבת הלוי (ח, סה), שהכול תלוי בנסיבות, ואם נראה שיכולה לצמוח מזה סכנה, יש להתיר אפילו איסורי תורה.

ובציץ אליעזר (ח, טו פרק ט) כתב לחלק:

"וצריך לומר דשאני הדבר בהיכא דחששת טירוף דעתו הוא מפני שלא ממלאים רצונו בדבר שחושב שאם ימלאו רצונו ויתנו לו זה, יביא לו הדבר את רפואתו, בכפי שהמדובר ברדב"ז, כי בשם חששת הטירוף יכולה להביאנה לידי סכנה ממשית. ורק בהיכא שחששת הטירוף הוא מפני שאין ממלאים רצונו בדבר שאינו נוגע לעצמותו, כבהיכא שמונעים ממנו נחת רוח לגרש את אשתו או להקנות דבר פלוני לפלוני, וכן בלהביא לו קרוביו שיראם, בכל כגון דא שיערו חז"ל שאי מילוי רצונו אינו יכול להביאו לידי סכנה של ממש, ויכול רק לגרום להרעה במצב רוחו וצלילות דעתו במצבו, ומשום כך לא התירו בשם כי אם לעבור על איסורי שבות. ובהיכא שרואים שאי מילוי רצונו גם בשם תביאו לידי פיקוח נפש=פיקוח נפש= כותב באמת גם בשם הערוה"ש באו"ח שם, דאם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה ע"ש, ולזה אולי המכוון גם בפרמ"ג שם בא"א סק"ח במ"ש על האי דינא בשם בלשון: כל פיקוח נפש שרי אף בד"ת כ"ש במידי דרבנן עיין שם."

ולפי זה, בכל מה שנוגע לרפואתו, מניעת טירוף דעתו של החולה נחשב פיקוח נפש, ולגבי בקשות החולה בדברים שאינם נוגעים לרפואתו, מותרים איסורי דרבנן בלבד, אלא אם כן נראה שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו שאז מותרים אפילו איסורי תורה. ובדומה לזה כתב גם בשו"ת להורות נתן (ה, כז), אם כי להלן ח, כג נראה שנטה שבכל אופן נחשב פיקוח נפש).

ועיין עוד בפסקי תשובות (שו אות כט), משנה אחרונה (שו, ס"ק מא), ובמאמרו של הרב עקיבא משה שינברגר, הצטרפות לנסיעה בשבת עם חולה, צהר יד עמ' שסא-שסז).

ולמעשה, כיוון שספק נפשות להקל, נראה שבכל אופן שיש חשש לטירוף דעתו של חולה נחשב הדבר לפיקוח נפש שמחללים עליו שבת אפילו באיסורי תורה, וקל וחומר באיסורי דרבנן. אמנם, בכל מקום שניתן למעט באיסורים ללא חשש שיהוי יש להעדיף לעשות באופן שאינו אסור אלא מדרבנן.

⁶מבואר בגמרא (יומא פד ע"ב):

"ראה שנעלה דלת בפני תינוק - שוברה ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין - ואף על גב דקא מיכוין למיתבר בשיפ"י. ופירש רש"י:

"נעלה דלת - והתינוק נבעת."

ומשמע שעצם הפחד של התינוק נחשב סכנה.

וכן כתב המאירי:

"נעלה דלת בפני תינוק ויש לחוש שמא יבעת וימות שובר את הדלת ומוציאו ואף על פי שהוא מבקע עצים לנסרים שהוא צריך להם".

וכן פסק הרמב"ם (שבת פרק ב הלכה יז):

"ננעלה דלת בפני תינוק שובר הדלת ומוציאו ואף על פי שהוא מפצל אותה כמין עצים שראויין למלאכה שמא יבעת התינוק וימות." ומכאן עולה שאצל ילד קטן חרדה קשה נחשבת סכנת נפשות. ובשו"ת אגרות משה (אורח חיים א, קלב) נשאל על יולדת שאומרת שמפחדת לנסוע לבד לבית החולים, וכתב:

"אבל מ"מ לדינא כיון דמצינו ביולדת שעלולה להסתכן מחמת פחד מי הוא שיכול לסמוך על חילוקים בחשש פקוח נפש ולכן אם אומרת שהיא מתפחדת אף אחרי שמסבירין לה שאין מה לפחד ליסע בעצמה יש בזה חשש פקוח נפש וצריך הבעל או האם ליסע עמה".

ולא אצל יולדת בלבד, אלא אף אצל שאר חולים ואפילו אצל אנשים בריאים כתב בשו"ת להורות נתן (חלק ח סימן כג):

"הנה ודאי דשייך פחד על העתיד העלול להביאו לידי סכנת נפשות, ומכל שכן בחולה שיש בו סכנה, וכהא דגיטין (ע א) שלשה דברים מכחישים כחו של אדם ואלו הן פחד וכו', ופירש"י דאגה שדואג על דבר העתיד כגון טירוד מזונות או פחד איב. וכן בש"ס בבא בתרא (י א) גוף קשה פחד שוברו עיין שם, הרי דאפילו גוף שהוא קשה דהיינו גבור מ"מ הפחד שוברו. וא"כ ודאי שמשכחת פחד דאף שאינו נוגע לרפואתו ומ"מ שוברו ויכול להביאו לידי סכנה, ומכל שכן בחולה שיש בו סכנה."

ועיין בחשו"ק חמד (יומא פד ע"ב), לגבי זקן שבניו רגילים לבוא אצלו ובאותה שבת נמנע מהם ברגע האחרון לבוא והזקן היה עלול להיבהל כשימצא עצמו לבד, והתיר להם להתקשר אליו על ידי גוי או שינוי. אמנם שם לא רצה להקל להתיר איסורי תורה, כיוון שלא היה ברור שיבוא לידי חרדה. ונראה שהכול לפי העניין.

⁷ כפי שיבואר בהערה 9, באופנים המוצעים לקיים את המפגשים יש לכלל היותר איסור דרבנן, שהוא בוודאי מותר עבור אנשים שיש חשש לבריאותם הנפשית, שעבורם מותר גם איסורי דאורייתא כפי שנתבאר בהערות לעיל.

⁸ כפי שמבואר במקורות שיובאו בהערה 9, בחיבור אודיו בלבד, לאחר שנוצר החיבור, הדיבור אל המכשיר יוצר שינוי זרם בלבד, שדינו קל יותר, ולדעת חלק מהפוסקים אין בו כלל איסור מעיקר הדין. לעומת זאת, בחיבור עם וידאו, יש שחששו לאיסור דרבנן של רושם בתנועות מכוונות לפני המצלמה.

⁹ עיין תחומין יז, טלוויזיה במעגל סגור בשבת, חילופי מכתבים בין הרב רוזן לרב משה פיינשטיין ורב יהושע נויבירט (עמ' 432 ואילך); תחומין כה, מצלמות טלוויזיה במעגל סגור בשבת, מו"ר הגר"ן גולדברג והרב ישראל רוזן (עמ' 441 ואילך); תחומין כה, טלוויזיה במעגל סגור בשבת, הרב שמואל רבינוביץ (עמ' 450 ואילך); תחומין כו, שינוי זרם חשמלי בשבת, הרב ישראל רוזן (עמ' 83 ואילך); שו"ת במראה הבזק חלק ג סימן לד.

במקורות אלו נתבאר החששות הכרוכות בשימוש במכשירים הללו בשבת. נסכם את הדברים בצורה כללית:

1. בהפעלת המכשירים עשויה להיות סגירת מעגל חשמלי, שלדעת החזון איש יש בכך חשש מלאכה דאורייתא, ולרוב הפוסקים אסורה מדרבנן.
2. לאחר שהמכשירים כבר פועלים, עצם הדיבור אל המכשיר הוא שינוי זרם בלבד, שלרוב הדעות אין בו איסור. לכן, מותר לדבר אל אדם הלובש מכשיר שמיעה שהופעל מלפני שבת.

3. כאשר ישנה מצלמה הפועלת, יש שחששו שאף על פי שמבחינה חשמלית עמידה לפני המצלמה אינה גורמת אלא לשינוי זרם, מכל מקום ישנו איסור של רושם ביצירת התמונה שעל המסך. אולם איסור זה הוא לכל היותר מדרבנן, כיוון שאינו מתקיים, וכן מטעמים נוספים, וכגון שאינו בגדר רושם כלל, וכן שהוא גרמא בעלמא. במקום בו האדם כלל איננו מכוון להצטלם על ידי המצלמה, וכגון במצלמות לצרכי ביטחון, ישנם צדדים נוספים להקל, משום אינו מתכוון ופסיק רישיה דלא ניחה ליה. צדדים אלו אינם שייכים בנידון דידן שהאדם מכוון להצטלם.

4. אם מה שצולם או הוקלט נשמר בזיכרון המכשיר, יש שחששו משום מתקן מנא. ועיין בשו"ת במראה הבזק חלק ט סימן יב הערה 4, שיש שחששו בכך למלאכת כותב. כפי שנתבאר שם, מסתבר שהחשש הוא לכל היותר לאיסור דרבנן.

¹⁰ כמבואר בהערה 9, באופן זה מבחינה חשמלית יש כאן שינוי זרם בלבד, ואף מבחינה המצלמה יש כאן לכל היותר איסור דרבנן של רושם, ואף בזה יש צדדים להקל.

¹¹ עיין שולחן ערוך (או"ח שכח, יז) שאמירה לנכרי מותרת אפילו עבור חולה שאין בו סכנה, וקל וחומר בנידון דידן שכפי שנתבאר מסתבר שנחשב כמו חולה שיש בו סכנה. ולגבי חולה שיש בו סכנה מבואר ברמ"א (או"ח שכח, יב) שאם ניתן לעשות על ידי גוי ללא דיחוי כלל, עדיף לעשות על ידי גוי. וגם בנידון זה, ככל שהדבר מתאפשר ונצרך, עדיף להיערך מראש עם גוי שיפעיל את המכשירים.

¹² עיין בשו"ע (או"ח שכח, יז) שהכריע שמותר לעשות מלאכה דרבנן בשינוי עבור חולה שאין בו סכנה. וכתב המשנה ברורה (שכח, ס"ק קב) שאם אי אפשר לעשות בשינוי מותר אף בלא שינוי. ואף לגבי חולה שיש בו סכנה, מבואר ברמ"א (או"ח שכח, יב) שאם ניתן לעשות בשינוי ללא דיחוי כלל, עדיף לעשות על ידי בשינוי. ולכן, אף שכאמור לרוב נידון זה נחשב שיש בו סכנה, מכל מקום אין כאן בהילות ויש לעשות בשינוי ככל שניתן.

¹³ כפי שנתבאר לעיל הערה 9, יש שחששו לאיסור בשמירה בזיכרון המכשיר.

¹⁴ שו"ת מנחת שלמה א, ט; שו"ת יחזקאל דעת ג, ג; שו"ת מנחת יצחק ג לח, טז, ועוד. וכן נפסק בשו"ת במראה הבזק חלק א סימן כו שאין להקל בזה שלא בשעת הדחק. ועיין עוד בשו"ת במראה הבזק חלק ה סימן סב לעניין מקומות שנהגו להשמיע קריאת מגילה באמצעות רמקול.

¹⁵ עיין בספר רץ כצבי לפסח סימן יד שדן אם יש דין שומע כעונה בסיפור יציאת מצרים, והביא שם צדדים רבים שאין כאן גדר של שומע כעונה שצריך לצאת ידי חובה, אלא כך גדר המצווה שמספרים יחד ועונים. ולכן נראה שכל ששומע את העניין של יציאת מצרים, מקיים בכך סיפור יציאת מצרים, ואין צורך לשמוע ממש את קולו כמו לגבי ברכות או קריאת המגילה.

¹⁶ על פי שו"ת מנחת אלעזר ב, עב; אגרות משה או"ח ב, קח; או"ח ד, צא; ציץ אליעזר ח, יא; וכן עיין שו"ת מנחת שלמה הנ"ל בהערה שהחזון איש גם הסתפק בזה.

¹⁷ כתבו התוספות (פסחים פה ע"ב ד"ה וכן לתפלה; ראש השנה כו ע"ב ד"ה ושמע) שאף אם יש מחיצה מפסקת בינו לבין המניין, יכול לענות אחר כל דבר שבקדושה ששומע מהמניין. ועל פי זה נפסק בשו"ע (אורח חיים סימן נה סעיף כ):

"היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות. וי"א שצריך שלא יהא מפסק טינוף או עבודת כוכבים".

ועל פי זה כתבו כמה פוסקים (אורח משפט או"ח מח; אגרות משה או"ח ד, צא; יחזקאל דעת ב, סח; פסקי תשובות רטו, אות ג ועוד) שהוא הדין אם שומע בשידור חי ברדיו או מכשיר את המניין רשאי לענות אחר דברים שבקדושה. ואף שמבואר בשו"ע שלדעת היש אומרים אם יש דבר טינוף או עבודת כוכבים מפסיק שאינו רשאי לענות, כתבו הפוסקים שאין זה שייך כאשר הקול מועבר באמצעות גלי הרדיו וכדומה, שאין זה נחשב שהקול עובר דרך מקום טינוף (ועיין ביחזקאל דעת שם טעמים נוספים על כך).

¹⁸ כן הורה גם הרב צבי שטר שליט"א. וכפי שנתבאר לעיל בהערות 8-10, באופן זה מסתבר שאין איסור כלל. ועדיין אין להתיר זאת לכתחילה מהטעמים שנתבארו בהערות 1-2.